

Davor Šarić

davor.saric1@gmail.com; HR – 10 000 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

(primljeno 14. 12. 2023.) (prihvaćeno 25. 3. 2024.)

UDK 77(089.7)(497.562 Lovinac)“19“

DOI: 10.15291/ml.4461

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0

LOVINAC NA RAZGLEDNICAMA IZMEĐU 1900. I 1940. GODINE

Sažetak

Razglednica, kao slikovni objekt u poštanskom prometu, donijela je u drugoj polovici 19. stoljeća novost u obliku širenja vizualne informacije u cilju promocije naselja, geografskog predjela, gospodarske aktivnosti ili značajnih osoba. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, nakon prvih izdanja s prikazima većih gradova i važnih turističkih središta Hrvatske, pojavile su se i razglednice manjih sredina pa tako i razglednice Lovinca. U članku su prikazane razglednice Lovinca koje su pouzdano bile u upotrebi u razdoblju između 1902. i 1940. godine, s opisima slikovnog dijela sadržaja. Interpretirane su lokacijski i imenovanjem osoba na slikama koje su bile prepoznate od dostupnih malobrojnih kazivača. Članak je rezultat tridesetak godina sabiranja i potrage autora ovog rada za navedenom gradom. Pokazano je kako su za pripremu slikovnog dijela razglednica bili angažirani i poznati fotografi onog vremena, a kao izdavači pojavljuju se tadašnji veletrgovci, što govori o njihovoj svjesnosti i uključenosti u onovremene trendove.

Ključne riječi: fotorazglednica, ilustrirana dopisnica, Lovinac, poštanski promet, razglednica

Uvod

Razglednica je u Anićeveu *Rječniku hrvatskog jezika* (Anić, 1998: 978) definirana kao „poštanska karta sa slikom (grada, predjela i sl.) na jednoj strani“. Ova definicija ukazuje na najveću razliku između razglednice i dopisnice, kao poštanskog dokumenta od kojeg je razglednica nastala. Dopisnica je prvenstveno namijenjena pisanju (dopisivanju) i primateljevom čitanju poruke, dok je temeljna značajka razglednice njena namjena da se, uz pisanu poruku, ona i vizualno razgleda.

Prve potvrde riječi 'razglednica' nalaze se u novinskim člancima na prijelazu 19. u 20. stoljeće i navodi se (Skok, 1971, knjiga 1: 568) kako je riječ razglednica prevedena od njemačke riječi *Ansichtskarte*.

Vizualni prikazi na prednjoj (*recto*) strani razglednice mogu se podijeliti na osnovne tj. motivske i na dodatne tj. dekorativne. Osnovne ilustracije prikazuju glavni motiv ili motive nekog naselja, zemljopisnog objekta, osoba i dr. Veličina slike na prednjoj strani razglednica varira od prvih razglednica s ilustracijama ili fotografijama manje veličine, uz dodatni tekst (naslova i/ili propagandne poruke) i prostora za pisanje uz samu sliku pa sve do ilustracija koje vremenom zauzimaju sve veći dio i u konačnici cijelu stranu ovog poštanskog dokumenta (Bogavčić, 2014: 33-34).

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, cijela je stražnja (*verso*) strana razglednice bila namijenjena službenim poštanskim oznakama i ispisivanju adrese primatelja; ova- kvu stražnju stranu razglednice preuzimaju od najranijih dopisnica. U pravilu su takve 'razglednice s dugom adresom', bile u poštanskoj upotrebi do kraja 1904. go- dine. Na tim je razglednicama pošiljatelj tekst poruke ispisivao na prednjoj strani razglednice, na kojoj se nalazila i slika/ilustracija. Nakon 1904. novotiskane razgled- nice s dugom adresom sve su rjeđe, a prestale su se tiskati 1911. godine. Od 1905. go- dine sve su više u tisku i poštanskoj upotrebi razglednice koje imaju stražnju stranu podijeljenu na dio za adresu primatelja i na dio za tekst pošiljatelja. Zbog značaj- ne razlike u veličini prostora predviđenog za adresiranje razglednice od prethod- no navedenih, ove razglednice možemo zvati tzv. 'razglednice s kratkom adresom'.

Od godine 1905. prostor za tekst pošiljatelja nalazi se na poledini razglednice te od tada najčešće cijelu prednju stranu zauzima ilustracija i otisnuti tekst s imenom naselja. Iznimke se odnose na prvih nekoliko godina 20. stoljeća, kada nije neuobi- čajeno da se ostavi i manji slobodan prostor za tekst pošiljatelja i s prednje strane, uz rub razglednice. Oznake osoba ili tvrtki koje su sudjelovale u procesu stvaranja ra- zglednice više se ne otiskuju na prednjoj strani, već na poledini, osim u prvih nekol- ko godina 20. stoljeća, kada se katkad ove oznake još uvijek nalaze na prednjoj strani.

Poštanski žigovi na razglednicama su iznimno značajni zbog datiranja ranih ra- zglednica, jer su najčešće jedini pokazatelji o vremenu tiskanja pojedinih razgledni- ca. Datumi na žigovima ukazuju na to da je razglednica tiskana i puštena u poštan- ski promet vjerojatno kada je uporabljena, premda je moguće da je i znatno ranija.

Razglednica je, kako smo ranije naveli, nastala od dopisnice i od nje osim obli- ka preuzima i osnovne dimenzije. Prosječne dimenzije hrvatskih razglednica sve do sredine tridesetih godina dvadesetog stoljeća bile su 90 × 140 mm. Raspon ši-

rine je od 84 do 94 mm, a raspon dužine od 137 do 147 mm. Do sredine tridesetih godina prošlog stoljeća 99,9 % razglednica u Hrvatskoj i u svijetu bilo je unutar navedenih dimenzija (Bogavčić, 2014: 48). Razglednice prikazane u ovom radu (u posjedu autora članka), osim par odstupanja od 1 do 2 mm koje je moglo nastati habanjem ili ne posve savršenim obrezivanjem, odgovaraju navedenim rasponima dimenzija.

Wolfgang Till, jedan od relevantnih poznavatelja razglednica, definirao je (Till 1992: 27) kronološku povijest razglednica u pet razdoblja:

- 1) 1870. – 1897. rane razglednice
- 2) 1897. – 1918. zlatno doba
- 3) 1919. – 1940. zatišje i opadanje
- 4) 1940. – 1970. buđenje zanimanja i početak retrospektivnog sakupljanja
- 5) od 1971. do danas.

S obzirom na to da je Tillova podjela objavljena 1992., moguće je na kraj nje-gove liste dopuniti vrijeme od 1990. godine do danas nazivom 'nestajanje razglednica', do čega je došlo uslijed masovne dostupnosti prijenosa poruka putem telefonske usluge, elektroničkom poštom putem interneta, a od 2001. i širokom mogućnošću slanja pisanih i slikovnih poruka mobilnim telefonima. U središtu interesa rada je sabiranje poštanske povijesti Lovinca i bliže okolice do Drugog svjetskog rata te sabiranje razglednica koji čine značajan dio zbirke autora ovog članka. Prema (Pavičić 1978: 98) mjesto Lovinac imalo je 1900. godine 1302 stanovnika te 1910. 1352 stanovnika. Po popisima stanovništva za vrijeme Kraljevine Jugoslavije (Pavičić 1978: 111) u Lovincu je bilo 1365 stanovnika 1921. te 1456 stanovnika 1931. godine. Za usporedbu, prema posljednjem popisu stanovništva u Republici Hrvatskoj 2021., Lovinac je imao samo 242 stanovnika.

Slijedeći Tillovu podjelu, u radu je dan prikaz 20-ak razglednica Lovinca iz 'zlatnog doba' te doba 'zatišja i opadanja'; iz zbirke autora, zbirke g. Ivana Bogavčića, zbirke g. Marka Bašića, Državnog arhiva u Gospiću te Grafičke zbirke NSK.

Razglednice Lovinca u 'zlatno doba' 1897. – 1918.

Najranije poznata razglednica Lovinca izdana je u nakladi veletrgovca Gjure (Đure) Mišćevića, korištena u poštanskom prometu 1902. godine. (Slika 1.)

Dimenzije razglednice su 14,3 × 9 cm. Cijela stražnja (*verso*) strana razglednice namijenjena je službenim poštanskim oznakama i ispisivanju adrese primatelja, što

Slika 1. Razglednica Lovinca putovala 1902. godine. Zbirka D. Šarić

je stavlja u skupinu 'razglednica s dugom adresom'. Tri četvrtine prednje (*recto*) strane razglednice zauzima kolaž od triju fotografija: pogled s današnjeg Domovinskog trga prema rimokatoličkoj crkvi, pogled na isti trg s južne strane te fotografija kuće Gjure Miševića, nakladnika razglednice. Jedna četvrtina razglednice ukrašena je prikazom cvijeća i napisom „Pozdrav iz Lovinca“, koji je glavna poruka primatelju, a ispod kojeg je slobodan prostor iskorišten za pisanje dijela poruke.

Autor svih triju fotografija na razglednici je Rudolf Mosinger¹, istaknuto ime u svijetu fotografije tog vremena i autor velikog broja fotografija koje su krasile razglednice tog doba.

Slika 2. Razglednica Lovinca putovala 1910. godine. Zbirka M. Bašić

1 Mosinger, Rudolf – Hrvatska enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/mosinger-rudolf> – mrežno izdanje (pristup 20. 4. 2024.)

Razglednica koja prikazuje panoramski pogled na Lovinac s obale potoka Suvaje (Slika 2.) korištena je 1910. godine, a prema oznaci na stražnjoj strani (Naklada M. Kovačević, C.W.W. IX I 3241, R. Mosinger, Zagreb) također je djelo fotografa R. Mosingera, izdana u nakladi trgovca Mate (Mateše) Kovačevića.

Zgrada krajnje lijevo na slici je kuća veletrgovca Đure Mišćevića, u sredini prikaza je vidljiv toranj župne crkve, dok se u sredini desno jasno vidi stražnja strana zgrade i krov „Šajera“. Riječ je o tada poznatom svratištu/gostionici/prenoćištu koje je izgorjelo početkom 1911. godine (Japunčić M., 2000: 84-85). Osim istog autora fotografije, tekst „Pozdrav iz Lovinca“ napisan je identičnim slovima kao na razglednici iz 1902. godine (Slika 1.), a prema stražnjoj strani ova razglednica također ulazi u skupinu ‘razglednica s dugom adresom’ te bi slijedom svega navedenoga njena datacija bila pomaknuta početkom 20. st. odnosno u period do 1905. godine.

Sljedeća razglednica Lovinca, korištena u poštanskom prometu 1909. godine, izdana je također u nakladi trgovca Mate (Mateše) Kovačevića. (Slika 3.)

Dimenzije razglednice su $8,8 \times 13,8$ cm i raspored fotografija na prednjoj strani razglednice upućuje kako je predviđena za gledanje u uspravnom položaju. Dvije fotografije su djelo fotografa Weinberga iz Beča (W. Wien IX) (Petrović-Leš 2022: 245). Mavro Weinberg je potkraj 19. st. vodio fotografske atelijere u Beču i Zagrebu, a potom i u Gospiću (Gržina 2023). Fotografije su očito snimljene tijekom zime. Na gornjem prikazu je pogled na današnji Domovinski trg u Lovincu, gledano od ulaza u trgovinu Mate Kovačevića, s lijeve strane je smještena kuća obitelji Stanka Šarića, a zgrada desno prikazuje pročelje ranije spomenute gostionice/prenoćišta „Šajer“. Fotografija dolje prikazuje kuću i trgovinu Mate (Mateše) Kovačevića, a pretpostavlja se kako je i on osobno prikazan, u liku osobe sa šesirod desno uz zid pored kuće.

Slika 3. Razglednica Lovinca putovala 1909. godine. Zbirka D. Šarić

Ova razglednica bila je poslana iz Lovinca u Češku, u mjesto Zdice, a poslana poruka (prevedeno s češkog) glasi:

„Lijepi pozdrav iz najizazovnijeg kraja Hrvatske.

Ovdje živimo kao u Sibiru.

Voli vas i pozdravlja vaš.....“

Razglednica (Slika 4.) za potrebe ovog rada dostupna samo kao fotografija, kolorirana je kolaž razglednica sastavljena od 9 prikaza, pri čemu je godina 1909. rukom dopisana na prednjoj strani. Prikazano je pet veduta Lovinca, jedan panoramski pogled (s brijega Piplice prema Velebitu) te tri osobe u narodnim nošnjama. Fotografije u narodnim nošnjama su u istom razdoblju bile objavljene kao zasebne razglednice (također u zbirci autora rada), s potpisom Rudolfa Mosingera na poledini. Zanimljivost ove razglednice je desna ilustracija u drugom redu odozgo, s naslovom „Vrilo mudrosti“. Na njoj je prikazano vrelo u Lovincu koje se danas naziva „Kuduzovac“, a koje je u narodnom kazivanju vezano uz izreku „Lovinac je vrilo mudrosti i centar svijeta“. Natpis „Vrilo mudrosti“ postavljen je u ljeto 1940. prigodom obnove vrela u susjednom Svetom Roku² i to na vrelo blizu središta Svetog Roka gdje se nalazi i danas. Dugo vremena je pitanje „Gdje je pravo Vrilo mudrosti?“ bilo točka prijepora između stanovnika Lovinca i Svetog Roka.

Razglednica (Slika 5.) koja je, prema sačuvanim poštanskim žigovima, bila u upotrebi u razdoblju od najmanje 1905. do 1918. godine je razglednica iz niza od tri s koloriranim vedutama Lovinca, koje su prema natpisima na poledini izdane u Beču.

Dimenzije razglednice su 13,7 × 8,9 cm. Fotografija je snimljena s lokacije ispred današnje ruševine zgrade popularno zvane ‘kuća Isina’ (po vlasniku Isi Mišćeviću). S lijeva je vidljiva kuća veletrgovca Đure Mišćevića (današnja zgrada Kulturno informativnog centra Lovinac), a u sredini je manji trg na kojem je sada parkiralište. U pozadini slike, kao najviša, vidi se zgrada ‘stare škole’.

Sljedeća razglednica iz te serije (Slika 6.) sastoji se od 2 fotografije:

- gornja prikazuje pogled od dućana Mate (Mateše) Kovačevića preko današnjeg Domovinskog trga, lijevo je kuća obitelji Stanka Šarić, a desno su vidljivi ostatci izgorjelog „Šajera“ (čime se ova fotografija i razglednica mogu najranije datirati u 1911. budući da je te godine izgorio „Šajer“)

2 Koje je pravo „Vrilo mudrosti“?, *Lička sloga*, 1940., br. 13-18., str. 5.

Slika 5. Razglednica Lovinca kolorirana (1/3). Zbirka D. Šarić

Slika 4. Kolaž razglednica Lovinca datirana 1909. godine, iz privatne zbirke

Slika 6. Razglednica Lovinca kolorirana (2/3). Zbirka M. Bašić

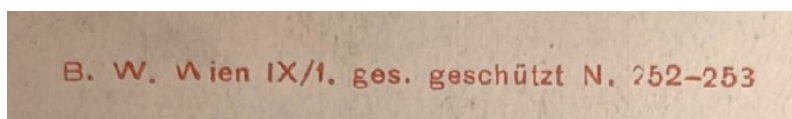
- donja prikazuje pogled od 'stare škole' prema Župnoj crkvi u Lovincu – s lijeva je vidljiv dio zgrade tadašnje općine, iza nje kuća Vida Blaževića, a u pozadini je i danas zvana Raletina kuća (Ankerina).

Treća razglednica u ovoj seriji (Slika 7.) prikazuje fotografiju koja je snimljena s malog trga ispred kuće veletrgovca Đure Miščevića (danas parkiralište ispred zgrade „Kulturno informativnog centra Lovinac“). Prikazuje s lijeve strane „kuću Isinu“, katnicu nazvanu po vlasniku Isi Miščeviću koji je bio Đurin sinovac (danas ruševina), s desne strane kuću obitelji Šarić (Daniše Šarića) te odmah iza nje kuću Grge Šojata, opančara.

Sve tri kolorirane razglednice iz ove serije na stražnjoj strani imaju oznake jednakog oblika i sadržaja (Vidi Slika 7. a) pri čemu se na pojedinim razglednicama razlikuju brojevi na kraju oznake, koji vjerojatno označavaju numeraciju negativa (u to vrijeme korištene su fotografske ploče) koji su upotrijebljeni na razglednicama. Tomu u prilog ide i činjenica kako se brojevi 252-253 nalaze na uspravnoj razglednici s dvije fotografije, a brojevi 254 i 255 nalaze se na pozadini prethodno prikazanih vodoravno orijentiranih razglednica s pojedinačnim fotografijama.

Slika 7. Razglednica Lovinca kolorirana (3/3). Zbirka M. Bašić

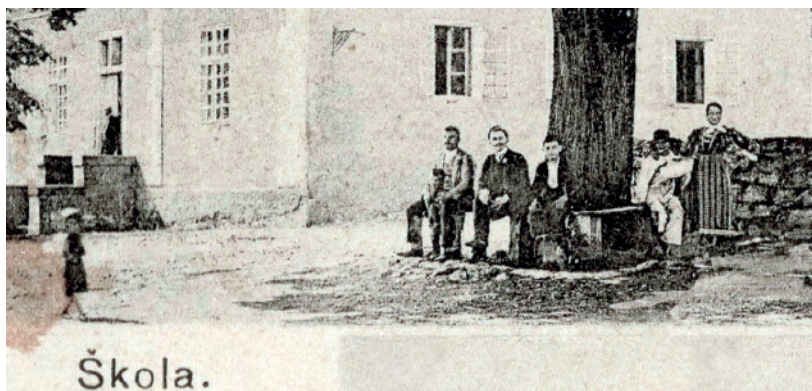
Slika 7. a

Slika 8. Kolaž razglednica Lovinca sa secesijskim ukrasima. Zbirka M. Bašić

Razglednica iz tog razdoblja (Slika 8.), sa secesijskim ukrasima u donjim uglovima, je crno-bijela kolaž razglednica s tri fotografije. Fotografije prikazuju: gornja lijevo zgradu škole (tzv. 'stare škole' koja danas više ne postoji), gornja desno trgovinu Stipe Blaževića – Stipurine te je u sredini dolje prikazana Župna crkva u Lovincu.

Na uvećanom detalju iste razglednice ispred 'stare škole' (Slika 9.), na klupi ispod lipe, na kojoj je prema kazivačima bio običaj sjediti, prepoznate su osobe (slijeva) Pajo Krpan (opančar) i pored njega Grga Šojat (također opančar). Ostale osobe na slici nisu prepoznate.

Slika 9. Uvećan detalj razglednice Lovinca. Zbirka M. Bašić.

Slika 10. Kolaž razglednica s 4 slike iz Lovinca. Zbirka D. Šarić

‘Kolaž’ razglednica (Slika 10.) sastavljena od četiri slike iz Lovinca sadrži žigove slanja iz pošte Lovinac u rasponu od 1915. do 1926. To i nije tako čudno kada u vremenima prevrata (rat, nestanak i nastanak novih država) postoje nepotrošene stare zalihе – u ovom slučaju razglednice od prije Prvog svjetskog rata. One su vrlo vjerojatno stavljene (ili vraćene) u optjecaj budući da prikazi na razglednici (a i pozadina razglednice) nisu nikakvim sadržajem bili politički kompromitirani. Kolaž fotografija na prednjoj strani razglednica prikazuje: gore lijevo kuće i trgovine Đure Miščevića, gore desno lovinačku Župnu crkvu, dolje lijevo trgovinu Mate Tomljenovića te dolje desno trgovinu Mate (Mateše) Kovačevića, koji je bio i nakladnik razglednice. Razglednica je dimenzija 13,3 × 8,2 cm, a na stražnjoj strani razglednice stoji natpis: *Tisak i klišeji: Zagrebačka štamparija, Gundulićeva ulica 24.*

Razglednice Lovinca u doba ‘zatišja i opadanja’ 1919. – 1940.

Razglednica na Slici 11. poslana je iz Lovinca 1919. gospođici Reziki Vrkljan u Brod na Savi (danas Slavonski Brod). Kako se vidi na slici, trgovina Stipe Blaževića – Stipurine bila je ujedno i ugostiteljski objekt te samim time svakako i mjesto za druženje mještana. Fotografija na ovoj razglednici uvelike sličí fotografiji gore desno na kolaž razglednici prikazanoj na Slici 8. pa je moguće da je ova razglednica izdana i prije 1919. godine čime bi pripadala skupini ‘zlatno doba’, ali za to nije pronađen jasan dokaz. Na stražnjoj strani razglednice je natpis „*Fot. Šimić, Zagreb, Mesnička ul. 7*“ s imenom fotografskog studija i vjerojatno izdavača. Riječ

Slika 11. Razglednica Lovinca iz 1919. godine. Zbirka D. Šarić

je o fotografkinji Rosini Garnhaft-Šimić koja je od 1917. imala fotografski obrt na adresi Mesnička 7.

Poruka na poledini razglednice upućena je od „pripremnog žandara“ iz žandarmerijske stanice Lovinac kojom moli primateljicu da mu napokon pošalje odgovor na njegova uzastopna pisma. Kako je poštarina za razglednice oduvijek bila manja nego za pisma, moguće je to i razlog slanja poruke tako osobnog sadržaja koju može pročitati bilo tko kome razglednica dođe u ruke.

Razglednice iz društvenog života Lovinca iz razdoblja 1920. – 1923. godine

Lovinačka podružnica građanske udruge „Hrvatski radiša“³, osnovana je 1920. godine, a dodatno je članstvom proširena 1921. Jedan od načina prikupljanja dobrovoljnih priloga za Udrugu bilo je i organiziranje narodnog slavlja prigodom „Radišnog dana“. O tom događaju u Lovincu pisale su i novine: „Osobito je svečano proslavljen „Radišin dan“ u Lovincu 1. kolovoza 1920. i bilo je kolo, kame- na s ramena, pjesma i svirka. Svak’ se upravo natjecao, ‘ko će što bolje uveličati Radišinu slavu“⁴. Posebno je zabilježena organizacija „Radišnog dana“ u Lovincu 1923., s gostovanjem članova HSPD „Sljeme“ iz Gračana. Na idućoj razglednici (Slika 12.) prikazana je grupa članova lovinačke podružnice zajedno s pjevačkim

3 URL 2 https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_radiša (pristup 12. 2. 2024.)

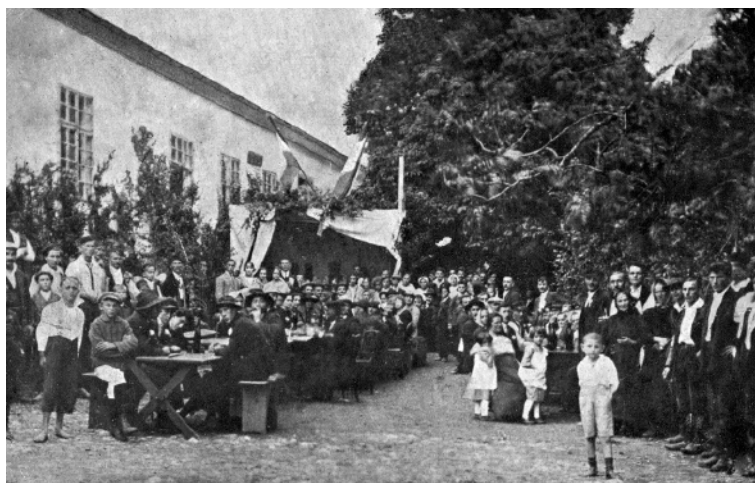
4 *Ličke novine*, 24., 12. 8. 1920.

Slika 12. Članovi Hrvatskog radiše iz Lovinca s tamburaškim sastavom HSPD-a „Sljeme“, vjerojatno 1923., fotograf nepoznat, iz privatne zbirke

društvom iz Gračana, s naznakom kako se na toj proslavi pjevala „Lijepa naša“. U sredini fotografije vidi se (s brkovima) veletrgovac Mate (Mateša) Kovačević kao jedan od začetnika i velikih podupiratelja ove udruge u Lovincu (Petrović-Leš, 2022: 209-214).

Na Slici 13. prikazana je razglednica „Tipografije Zagreb“ s fotografijom koja prikazuje narodno slavlje prigodom „Radišinog dana“ 1923. u Lovincu.

Slika 13. Radišin dan u Lovincu (1923.), izdanje „Tipografija Zagreb“ Putovala 26. kolovoza 1923. (HR-DAGS-185/14-6121: Zbirka razglednica).

Fotorazglednice

U razdoblju između dva svjetska rata, potaknute dostupnošću i širenjem amaterske uporabe fotoaparata te razvojem tehnike za izradu fotografija, pojavile su se ‘fotorazglednice’.

One su nastale tako da su se i amaterske fotografije, nakon razvijanja negativa, izrađivale u fotostudijima na papiru na kojem je sa stražnje strane već unaprijed bio otisnut obrazac za adresiranje razglednice. Tako su nastajale i osobne razglednice koje se nisu mogle kupiti u poštanskim uredima, ali su se takve fotografije mogle putem pošte slati rodbini, prijateljima ili kome ih je već pošiljatelj namijenio. Slijedom takvog načina izrade, treba uzeti u obzir kako je moguće postojanje i unikatnih razglednica, s fotografijama koje su izrađene u samo jednom primjerku, na fotopapiru s otisnutim obrascem razglednice (Bogavčić, 2014: 53).

Nekoliko primjera takvih fotorazglednica iz Lovinca donešeno je u nastavku (Slike 14. – 16.). Na Slici 14. vidljivi su članovi građanske udruge „Hrvatskog sokola“ iz Lovinca (Petrović-Leš 2022: 197-208), Slika 15. prikazuje jedan trenutak opuštenog druženja u gostionici, a Slika 16. fotografiju s krova obiteljske kuće trgovca Frane Brkića.

Prof. dr. Jozo Budak, nakon mature je radio kao učitelj u Lici, a kasnije je studirao medicinu u Grazu i usavršavao se u fizikalnoj medicini u Beču, Frankfurtu i Parizu. Godine 1947. osnovao je prvu školu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju u Bolnici sestara Milosrdnica u Vinogradskoj ulici u Zagrebu.

Slika 14. „Lovinački Sokoli“, Lovinac 1925. Zbirka D. Šarić

Slika 15. „Lumpanje“ (dr. Jozo Budak i Mate Pavičić – Trkljaš), Lovinac 1925. Zbirka I. Bogavčić

Slika 16. Pogled s krova kuće Frane Brkića prema središtu Lovinca (s desne strane katnica Ise Miščevića). Zbirka I. Bogavčić

Razglednica dimenzija $13,7 \times 9$ cm, izdana 1929. u nakladi Mate Kovačevića (Slika 17.), nastala je spajanjem dviju fotografija te njihovim toniranjem u *sepia*⁵ tehnic i obilježila je čuveni snijeg koji je pao u Lovincu (i većini Like) u siječnju 1929.

Prema sjećanjima kazivača, snijeg je padao neprestano od Nove godine do Sveta tri kralja, a zadržao se sve do travnja. Nema precizne informacije o visini

5 URL 3 <https://www.guidetofilmphotography.com/how-to-sepia-tone-a-photograph.html> (pristup 20. 4. 2024.)

Slika 17. Razglednica Lovinca s prikazom snijega 1929. Zbirka D. Šarić

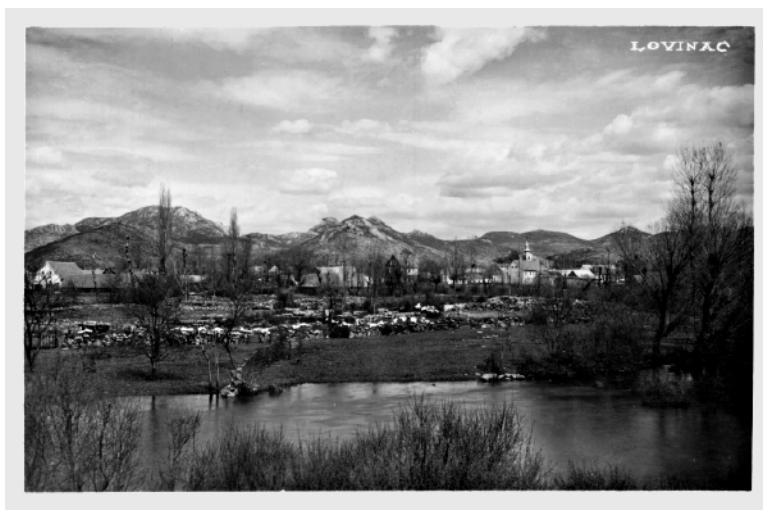
snijega (neki izvori spominju 3 metra, neki i do 4 metra), no u nanosima i klan-cima bio je zasigurno i viši.⁶

Prema pričama suvremenika, iz nekih kuća se izlazilo i ulazilo kroz prozore, a djeca su se sanjkala niz krovove (što se može uočiti i na ovoj razglednici!). Kada je nakon nekog vremena kroz Lovinac prošla ralice (prema kazivačima – zvali su je ‘ruska’ ralice), bila je toliko velika i snažna da je snijeg s ceste bacala preko krovova kuća u dvorišta.

Neke sačuvane razglednice su također u osnovi foto-razglednice, no ovdje su u pitanju fotografije umjetničkih fotografa. Na fotografije je u postupku izrade razglednice dodan tekst s nazivom mjesta, što ukazuje na to da se radilo o izdanjima u većoj tiraži, s namjerom prodaje u poštanskom uredu/uredima i za upotrebu u poštanskom prometu.

Razglednica dimenzija 13,3 × 8,5 cm, upućena 1934. iz Lovinca u Zagreb (Slika 18.) prikazuje pogled na Lovinac ‘od strane vode’, pri čemu se misli na pogled s obale potoka Suvaje, na suprotnoj strani od lokacije „Malih pločica“ na kojima su generacije Lovinčana naučile plivati. Riječ je o gotovo identičnom kutu panoramskog pogleda na mjesto kao kod razglednice prikazane na Slici 2., samo je lokacija fotografa bila na uzvisini s druge strane potoka.

6 Fotografije čišćenja snježnih nanosa na ličkoj željezničkoj pruzi iz te godine bile su izložene na izložbi u KIC Lovinac 2020.

Slika 18. Razglednica Lovinca puetovala 1934. godine. Zbirka D. Šarić.

Slika 19. Razglednica Lovinca puetovala 1937. godine. Grafička zbirka NSK. URL 4.

Razglednica Lovinca iz 1937. godine dimenzija 14 × 9,1 cm prikazuje pogled niz glavnu ulicu u Lovincu, od lokacije ispred ‘stare škole’ prema mlinu Traviču (Slika 19.). Fotograf je bio Ferdo Kanceljak, a izdavači su bili „Griesbach⁷ i Knaus“.

7 URL 5. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/griesbach-ljudevit-Hrvatski-biografski-leksikon-mrežno-izdanje> (pristup 20. 4. 2024.)

Slika 20. Razglednica Lovinca putovala 1940. godine. Zbirka D. Šarić

Slika 21. Razglednica Lovinca – panoramu s Cvituše, putovala 1940. godine. Zbirka D. Šarić

Kako je zatečeno pučanstvo uočilo fotografa (ili ih je on pozvao), oni su mu spontano pozirali ispred kuće Mate Tomljenovića, dok je Ankica Kovačević stala ispred stepenica kuće svog oca Mate (Mateše) Kovačevića (prva kuća s desna).

Razglednica iz 1940. godine (Slika 20.), dimenzija 13,6 × 8,5 cm, prikazuje pogled na središnji dio Lovinca od lokacije na obali potoka Suvaje (uzvodno od one s koje potječu ilustracije na Slikama 2. i 18.). U sredini fotografije lijevo, ispred

Slika 22. Razglednica Lovinca – središte mjesta, putovala 1940. godine. Zbirka D. Šarić

dviju kuća, nalazi se livada na kojoj je današnje školsko igralište, a desno od njega je današnji Domovinski trg.

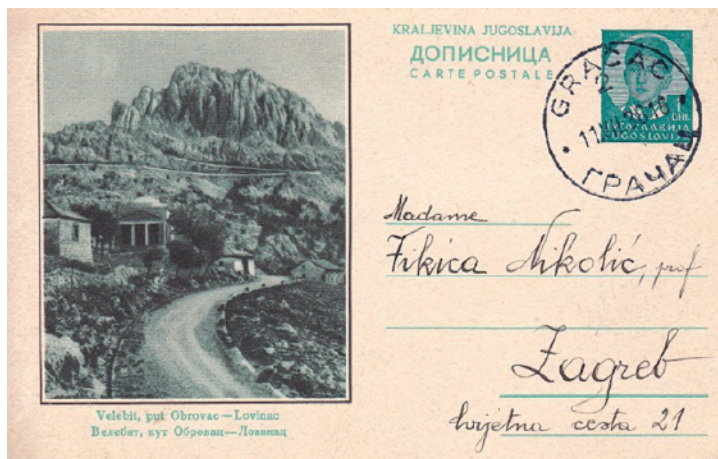
Razglednica Lovinca iz 1940. godine (Slika 21.), dimenzija 13,8 × 8,9 cm, prikazuje panoramu Lovinca, slikano s brda Cvituše. Značajno je za primijetiti kako se u sredini slike desno vrlo jasno vidi „mlin Pajcovljev“, danas ruševina.

Posljednja u ovom prikazu razglednica je dimenzija 13,6 × 8,8 cm, poslana 21. 8. 1940. iz Lovinca u Bolognu (Bolonju) u Italiji (Slika 22.).

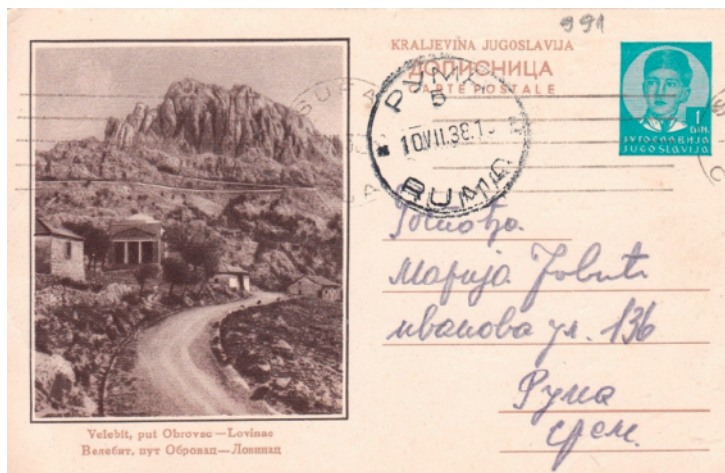
Prema informacijama dobivenim od kazivača, osobe prepoznate na slici su:

- ispred kuće trgovca Mate Tomljenovića u sredini stoje slijeva na desno: Roža (sluškinja kod Mate Tomljenovića), Trkulja (žandar), Vinko Tomljenović, Anika Štefanić, Vera Štefanić, Ivan Šarić, Borko Tomljenović, Milica Tomljenović, Mate Tomljenović,
- u prednjem planu desno, ispred kuće trgovca Mate (Mateše) Kovačevića: Ivica Kovačević (sjedi), Ankica Kovačević (njegova sestra, stoji na vratima),
- osoba na biciklu: Stipe Sekulić.

Ilustrirana dopisnica poseban je tip razglednice, kod koje tekst pošiljatelja, odnosno prostor predviđen za tekst pošiljatelja bitno dominira nad ilustracijom. U tom slučaju je jedna cijela strana razglednice predviđena za tekst pošiljatelja, a ilustracija se, zajedno s mjestom za adresu nalazi na drugoj strani razglednice, od-

Slika 23. Ilustrirana dopisnica puta Obrovac – Lovinac, zeleni ton. Zbirka D. Šarić

Slika 24. Ilustrirana dopisnica puta Obrovac – Lovinac, smeđi ton. Zbirka D. Šarić

nosno ilustrirane dopisnice. U Hrvatskoj su ovako definirane ilustrirane dopisnice rijetke prije 1918., ali su vrlo česte tridesetih i pedesetih godina prošlog stoljeća. Ilustrirane dopisnice na kojima se spominje Lovinac (Slike 23. i 24.) prikazuju motiv Podpraga (danas napuštenog mjesta) i Tulovih greda na Majstorskoj cesti koja spaja Lovinac i Obrovac, a izdane su 1930-ih u dva tona – zelenom i smeđem.

Zaključak

Promatrajući razglednice, napose one u razdoblju do 1940. godine, mogu se prepoznati svijet i ljudi u prošlosti, mjesta i događaji koji su im bile značajni i koje su željeli obilježiti i promovirati. Razglednice kao slikovni prikazi vremena ostavili su trag idućim generacijama – bilo kao vremeplov u izgled tadašnjih krajolika, naselja i ljudi, bilo kao uvid u društvena pravila i običaje. Popularnost razglednica u tzv. 'zlatno doba' (do 1918.) bila je takva da su ih imala i najmanja mjesta i u tom vremenu je jedan od građanskih hobija bilo njihovo prikupljanje. Proučavanjem razglednica iz tog doba, a u radu vidljivo i u slučaju razglednica Lovinca, može se uočiti kako se u stvaranje razglednica ulagalo mnogo napora – promišljanja o ilustraciji i njenoj poruci, korištene fotografije često su bile umjetnička i autorska djela renomiranih fotografa tog doba, brinulo se o tehnikama i kvaliteti tiska. U usporedbi s njima, novije, masovne razglednice od negdje 1970-ih izgledaju umjetnički skromnije i industrijski proizvedene.

Razglednice kao dokumenti vremena nastanka, i povijesno i etnološki i sociološki, predstavljaju vrijedno kulturno bogatstvo nekog mjesta, kraja i naroda. Kako je Lovinac u Drugom svjetskom ratu i Domovinskom ratu bio spaljen, a stanovništvo otjerano u zbjeg, veliki dio ovakve građe zauvijek je izgubljen u vjhorima ratova. Ovaj rad ima za cilj doprinijeti očuvanju i proširenju spoznaje o povijesti Lovinca u prvoj polovici 20. stoljeća kroz razglednice kao dokumente vremena.

Izvori

- Državni arhiv u Gospiću, zbirka razglednica, *HR-DAGS-185/14-6121*
- Zbirka razglednica Davora Šarića
- Zbirka razglednica Ivana Bogavčića
- Zbirka razglednica Marka Bašića

Literatura

- ANIĆ, VLADIMIR. 1998. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BOGAVČIĆ, IVAN. 2014. Dalmatinske razglednice od njihova nastanka do kraja zlatnog doba. // GOLEŠ, IGOR. *Zaboravljena Dalmacija na starim razglednicama*. Split-Zagreb, Artes Classicae d.o.o., 21-63.

- BOGAVČIĆ, IVAN; BOGAVČIĆ SALOPEK, IVA. 2020. Prve razglednice na prostoru Hrvatske. *Peristil*, 63/2020, DPUH, 121-138.
- GRŽINA, HRVOJE. 2023. *Sunčani kip: povijest fotografije u Zagrebu 1839. – 1900*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- JAPUNČIĆ, MILE. 2000. *Lovinački kraj: vrijeme i ljudi*. Zagreb: naklada autora.
- PAVIČIĆ, LUKA i sur. 1987. *Lovinac*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- PETROVIĆ-LEŠ, TIHANA. 2022. *Mjesta sjećanja: Sveti Rok i Lovinac*. Zagreb: Srednja Europa.
- SKOK, PETAR. 1971. *Etimologijski rječnik Hrvatskog ili srpskog jezika I-IV*. Zagreb: JAZU.
- TILL WOLFGANG. 1992. *Alte Postkarten*. Augsburg.
- Koje je pravo „Vrilo mudrosti“?, *Lička sloga*, 1940., br. 13-18., str. 5.

Mrežni izvori

- URL 1. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/mosinger-rudolf> Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje (pristup 20. 4. 2024.)
- URL 2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_radiša (pristup 12. 2. 2024.)
- URL 3. <https://www.guidetofilmphotography.com/how-to-sepia-tone-a-photograph.html> (pristup 20. 4. 2024.)
- URL 4. <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:238:242521> Digitalne zbirke NSK. Zbirka razglednica. (pristup 1. 3. 2024.)
- URL 5. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/griesbach-ljudevit> Hrvatski biografski leksikon – mrežno izdanje (pristup 20. 4. 2024.)

Lovinac on Postcards Between 1900 and 1940

Summary

In the second half of the 19th century, the postcard, as a pictorial object in postal traffic, brought a novelty in the form of the dissemination of pictorial information for the purpose of promoting settlements, areas, economic activities or important persons. At the turn of the 19th to the 20th century, after the first editions in the larger cities and important tourist centres of Croatia, postcards of smaller settlements, including postcards of Lovinac, appeared. The article presents postcards from Lovinac that were reliably in use between 1902 and 1940, with descriptions of the pictorial part of the postcard – both location and naming the people in the pictures that were recognized from the few available tellers, which is the result of almost 30 years of collecting and searches for the same by the author. It is shown how well-known photographers of the time were hired to prepare the pictorial part of the postcards, and wholesalers of the time appear as publishers, which speaks of their awareness of and involvement in contemporary trends.

Key words: photo postcard, illustrated postcard, Lovinac, postal traffic, postcard